

**Ольга
Ляшко**

**Зберігач фондів
Національного
заповідника «Глухів»**

Кресало – запальничка давнини

Багато хто з нас у дитинстві читав казку Ганса Християна Андерсена «Кресало», а хто не читав, то дивився фільм за її мотивами «Стара, стара казка» з Олегом Далем у головній ролі, де успіх головного героя казки відбувся завдяки чарівному кресалу. А що ж таке кресало?

Кресало (інші назви «огниво», «кресиво») – пристосування для отримання відкритого вогню. Воно мало широке поширення до початку XIX ст., коли були винайдені сірники. Нам, сучасним людям, здається, що швидко добути вогонь – така проста справа: дістав коробку з сірниками чи запальничку, чиркнув – готово. Та не завжди все було так просто. На території давньої України існувало декілька способів штучного добування вогню, які застосовувалися від первісної доби аж до XX ст. включно: перший – тертя «дерево об дерево», другий – видобування вогню від удару креміння об креміння, третій – кресання заліза (кресала) об креміння. Саме третій спосіб став найпоширенішим упродовж останніх п'ять тисячоліть. Іскри, котрі утворювалися від удару кресала об креміння, запалювали трут (суху траву), яку потім роздували.

Масово кресала почали застосовуватися у Київській Русі, причому як давньоруським населенням, так і сусідами-кочівниками. А в козацьку добу подібним аксесуаром володіла чи не кожна людина. Кресало було не просто пристосуванням для видобутку вогню. Оздоблені і

декоровані, вони ставали засобом самовираження чи виділення особи у тогочасному суспільстві.

За формою кресала поділяють на калачевидні, прямокутні, позовжньо-овальні, з руків'ями, кинджаловидні, пластини в гребні.

У музейному фонді Національного заповідника «Глухів» колекція кресал XII–XVIII ст. нараховує більше двадцяти одиниць. Їх можна віднести до розповсюджених, адже знайдені вони на кожному древньому поселенні округи Глухова. Кілька залізних кресал представлено в експозиції музею археології Заповідника. Серед них є калачевидні однолезові: в одних кінці загнуті симетрично і змикаються посередині з'єднаними завитками, інші мають форму незамкненого кільця з завитками на кінці з язичком або без язичка у центрі. Окрему групу становлять дволезові прямокутні та позовжньо-овальні кресала з прямими чи заокругленими кінцями та наскрізним отвором у центрі. Також є кресало у формі кинджала. Воно має вигляд залізної пластини, розширеної посередині, звуженої і загостреної з одного кінця та з видовженим, закрученим угору, завитком, що нагадує хвостовик ножа, з іншого. При виготовленні кресал, зазвичай, на залізну заготовку

Кресала в експозиції зали середньовічної археології

з рівним робочим краєм наварювали пластину високовуглецевої сталі. Саме вона і забезпечувала іскру, що виникала після удару кресалом по каменю. Принцип роботи кресала до сих пір використовується у сучасних бензинових та газових запальничках.

Доторкнутись до історії, потримати у руках та спробувати добути вогонь за допомогою «запальнички давнини» можна, завітавши до музею археології Національного заповідника «Глухів» (вул. Шевченка, 30).

Юрій
МИЦЬКДоктор історичних
наук, професор
м. Київ

Знаменитий український мемуарист XVIII ст. Яків Маркович (1696–1770) був сином лубенського полковника (1714–1727) і генерального підскарб'я (1729–1740) Андрія Марковича та племінником гетьманші Насті Скоропадської. Яків Маркович закінчив Києво-Могилянську академію у 1713 р., де був улюбленим учнем ректора Феофана Прокоповича, але обрав світську кар'єру, пішовши шляхом батька, чому сприяв вдалий шлюб з дочкою чернігівського полковника і наказного гетьмана Павла Полуботка – Оленою. У 1721 і 1723–1735 рр. він був наказним лубенським полковником, брав участь у військових походах і закінчив кар'єру в якості генерального підскарб'я.

Однак у скрижалі української історії Яків Маркович записаний, насамперед, як культурний діяч. Він був одним із найосвіченіших людей свого часу, поліглотом і бібліофілом, глибоко віруючою православною людиною, добре знайомою з багатьма вченими людьми, наприклад, з філософом Г. Сковородою, був наставником юного Кирила Розумовського, який потім став гетьманом, випишував німецькі та французькі газети й журнали, відкрив першу аптеку у Глухові, створив знаменитий «Діаріуш» («Щоденник»). До цього часу українська мемуаристика не знала такої фундаментальної праці, адже щоденник охоплював півстоліття (1717–1767 рр.) і дійшов до нас в 10-ти солідних томах. Але мова піде не про цей твір.

Головною маєтністю Якова Марковича було село Сварків (Сваркове), яке приваблювало своїм географічним розташуванням, бо знаходилось під Глуховом – тодішньою столицею Гетьманщини. У цьому селі Маркович провів більшу частину свого життя і упокоївся в ньому...

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – НБУВ) ми виявили цікаві документи. З часів князя Володимира Святого в Русі-Україні укладалися договори-контракти між священиками і парафіями, де обумовлювалися умови служби духовенства. Такого роду документів збереглося зовсім мало, і ось один з

Цікаві документи до біографії мемуариста XVIII ст. Якова Марковича

них був укладений саме в Сваркові у 1763 р. Священик Петро Іванович Кожоноверхий (прізвище написано не зовсім розбірливо) на підставі архіпастирської грамоти, очевидно київського митрополита Арсенія Могилянського, прибув до Сваркова, щоб виконувати обов'язки настоятеля місцевого храму. Одночасно він дав розписку власнику Сваркова Якову Марковичу, в котрій брав зобов'язання сумлінно нести службу священика, бути чесним, не обтяжувати селян високою платнею за треби, подавати їм приклад у добропорядному житті, а також з належною повагою ставитися до сім'ї Марковича. Відзначимо, що подібний документ (1766 р.) було складено іншим священиком, Михайлом Ярошевським, який мав служити в іншій маєтності Марковича – селі Крисках (сучасного Коропського району Чернігівської області, на кордоні з Сумською областю), і тут навіть наводився своєрідний преїскуант плат за треби.

Ці два документи проливають світло на проблему взаємовідносин духовенства з парафіями в давнину, а також на біографію та світогляд Якова Марковича. Підкреслено текст, написаний священиками власноруч, бо основна частина контрактів написана писарями.

№
1763, серпня 22(11). – с. Сварков (?). – Розписка-зобов'язання священика Петра Кожоновершого (?).

«1763 году августа 11 дня, ныже своеручно подписавшийся, дал сию росписку его велможности генералному подскарбию гсдну Якову Маркевичу в том, что за утверждением мене от его ясне в Бгу преосвещения архіпастирскою грамотою о бытіи мні настоящим в селі его велможности Сваркові приходским сценником, должен я всегда его велможност яко гсдна своего и дом высокопочтенный его велможности почитая и честь отдават з малійшой противности и оскорбления, ни в чем не оказывая и промыслу никакого, с которого ущерб бы могл его велможности оказатись не буду никогда иміть, а доволствоватся з приходов и с определением грунту на сценника как прежные сценники доволствовались. От прихожан же

излишних доходов не должен буду вимагат и взимат, но что надлежит указное толко взимат имію без всякой их обиди и с ними, прихожанами, должен буду обиходитис честно, никаких ссор и драк не оказывая и обучат их и наставлят по своей иерейской должности, а блгоговініи и честним житием повинен буду и во всем себе вестъ так имія и должен як архіпастирскою грамотою мні притверженно. В чем и своеручно подписался с таким обязательством, что ежели бы я в вышеписанном в чем либо не устоял, то должен буду того прихода лишитись. К сей росписки священик Петр Иоаннов Кожоноверхий (?) подписался своеручно».

(НБУВ, ф. І, № 2928. – Оригінал).

№

1766, жовтня __. – с. Криски (?). – Розписка-зобов'язання священика Михайла Ярошевського.

«1766 году октября __дня.

Я, ниже подписавшийся, по произвождению его преосвященством епископом черниговским гсдпом Кирилом Ляцевским мене на священство во владіние его велможности гсдна подскарбия войскового генералного Якова Марковича в село Криски на половинную част парафії и получа в том соизволение его велможности владілеское дал сию его велможности мою подписку в том, что будучи мні в том его владініи селі Крисках по половинной части парохії священником, имію должност свою священническую во всем блгочинно и трезвенно отправоват и его велможности владілцеві своему ні в чем никаких противностей и оскорблений не показывать и промыслов никаких, с которых бы ущерб добру его велможности слідовать не могл, а именно шапку на сторони не держат и подданим его, а моім парохіянам, никаких обид з злишними взятками в доходах моіх не чиніт, но имію доволствоватся доходами, во всем на таких кондициях, а именно: роковщину взимат мні от заможнійших людей по полчетверти міри гсдревой, от убогшого ж пахара по две путивки, то есть по два четверичка, а от убогих по пяти копіек денгами, за вінчане ж от прихожан (кромі посторонних)

по десять копійек, от крестин по три копійки, за погребение мертвих от великого похорону по десять копійек, а от малаго поля ж копійек, сорокоустов же и полсорокоустов по прихоті своей никогда ни у кого не дожен буду вимогать и настоевать, что кто и поневоли нанимал, но буди кто сам от себе доброволно пожелает нанять кто цілою сорокоуст за два рублі, а пол сорокоуста еден рубль и буди кто пожелает сам же за суботник двадцять

пять копійек, за панахиду ж великую десят копійек, за малую пять копійек, за священие хати десять копійек да за здоровний обыд десять же копійек. Буди же бы я на всем вишшеписанном обовязательстві моем не устоял в чем нібудь, а паче ежели буду невоздержно и пянственно обиходитись, то да буду лишен без всякаго моего извинения той половиной моею части парохіи в селі Крисках. В том своеручно подписуюсь: поп крисковский Михайло Ярошевич».

(НБУВ, ф. II, № 20921. – № 145. – Оригінал. Запис 20-х рр. XX ст. на окремому листку: «1766 р. Подписка священника Михайла Ярошевича войсковому генеральному подскарбію Якову Марковичу, що він, Ярошевич, одержавши паракхвію у с. Крисках, буде у всьому слухатись Марковича»).

Сподіваємося, що ця публікація буде сприяти кращому розумінню регіональної історії.

**Людмила
АРТЕМОВА**

**Науковий співробітник
Національного
заповідника «Глухів»**

Наполегливий шукач історичної істини

Цього року 16 квітня Валерій Іванович Белашов – історик, доцент викладач Глухівського національного університету ім. О. Довженка, колишній науковий співробітник Національного заповідника «Глухів» – відсвяткував своє 70-річчя. Він – непересічна особистість, високоосвічена людина, наполегливий шукач історичної істини, який усе своє життя присвятив вивченню історії України та був серед тих, хто «доторкнувся» до історичного минулого літописного Глухова.

Валерій Іванович багато років поспіль досліджує, збирає та узагальнює цінний матеріал з історико-культурної спадщини міста від найдавніших часів до наших днів, ставлячи при цьому акцент на фундаментальності та систематичності. У своїх наукових працях він вивчив питання становлення і функціонування Української козацької держави другої половини XVII–XVIII ст., розкрив та аргументував значення «Глухівського періоду» в сучасній українській історичній науці. За його безпосередньої участі зібрані речові археологічні пам'ятки, знайдені на території як Глухова, так і Глухівського району, які відображають історію межириччя Десни і Сейму та натепер є експонатами Глухівського міського краєзнавчого музею, Музею археології Національного заповідника «Глухів» та Народного історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Результати досліджень історика втілені у його численних монографіях, зокрема, «Глухів – забута столиця гетьманської України» (1992),

«Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України» (1996), «Глухів – столиця Гетьманщини» (2005), «Гетьманщина мовою документів і матеріалів другої половини XVII–XVIII ст.» (2006) та ін.

Відстежуючи актуальні тенденції та запити історичної науки, Валерій Іванович свої студіювання присвячує широкому колу питань: вивченню навчального процесу у Глухівській чоловічій та Глухівській жіночій гімназіях у кінці XIX – на початку XX ст; подіям, що відбувалися на Глухівщині у період Української революції 1917–1921 років; історії Глухова під час більшовицької політики непу, за радянської доби, після отримання Україною незалежності.

Викладаючи історичні дисципліни у Глухівському національному педагогічному університеті ім. О. Довженка та формуючи ґрунтовну теоретичну базу історичних знань у майбутніх вчителів, поряд з цим Валерій Іванович більше десяти років працював за сумісництвом науковим співробітником Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові. Його створення у середині 90-х років відбулося, не в останню чергу, завдяки науковим дослідженням глухівських археологів, істориків, серед яких був і В.І. Белашов, наукова думка якого була почута та врахована.

Спрямовуючи свої зусилля на збереження історичної спадщини колишньої гетьманської столиці, Валерій Іванович був і є постійним учасником науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, які відбуваються на базі Національного заповідника

В.І. Белашов під час виступу на конференції «Сіверщина в історії України»

«Глухів», доносить до широкого загалу свої наукові напрацювання і бере активну участь у обговореннях, апробаціях, обміні думками щодо розв'язання тієї чи іншої конкретної історичної проблеми. Його дослідження у контексті студіювання проблематики історії України публікуються у фаховому збірнику наукових праць «Сіверщина в історії України», який видає Заповідник за підтримки Центру пам'яткознавства НАН України і УТОPIK і Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка.

Інтелектуальна творча діяльність Валерія Івановича Белашова, його історичні монографії дають можливість громадськості почути наукову думку досвідченого історика та від узагальнення добре перевірених фактів піти у бік нового і непізаного. До плідних результатів його роботи прикута увага не лише багатьох науковців та краєзнавців Глухова, а й наукової спільноти з різних куточків України.

**Олександр
МІРОШНИЧЕНКО**

**Науковий співробітник
Національного
заповідника «Глухів»**

Не варто стовідсотково довіряти історичній літературі, якщо в ній не подані документи мовою оригіналу. Історія нічим не відрізняється від інших наук: пошук, помилки, альтернативні джерела, експерименти... Тільки так можна віднайти більш-менш достовірні факти.

Ця стаття присвячена історії будівництва «Присутственных мест» у Глухові. Вона розкриває важливу сторінку фінансового становлення Ніколи Артемійовича Терещенка. З нього і розпочнемо.

В народі говорять: «Гроші тягнуться до грошей». Так відбувається і у реальному житті. Майбутній цукро-заводчик Н.А. Терещенко одружується на Пелагеї – доньці глухівського купця III гільдії Георгія Біловського. Згодом прізвища Терещенка і Біловського будуть часто з'являтися поруч на фінансових та ділових документах.

У 1850 р. тесть та зять вирішують заробити грошей на будівництві в Глухові адміністративного приміщення. В цей час Нікола Терещенко обіймав посаду міського голови, тому знався на роботі з державними фінансами. Бізнес-ідея була простою: заручитися підтримкою губернського керівництва, підписати вигідний контракт, надати власні гроші, після завершення будівельних робіт отримати вкладені кошти з відсотками. Відразу до Чернігова полетіли листи-клопотання від імені Терещенка та Біловського, в яких вони наголошували на важливості та необхідності будівництва у Глухові «Присутственных мест». Як водиться, у такій справі сторони більше цікавила фінансова складова угоди, а вона виявилася невигідною для губернського керівництва.

Із документів (подаємо мовою оригіналу), нещодавно знайдених у Державному архіві Чернігівської області, ви дізнаєтесь, як глухівські купці вели перемовини з очільником губернії.

«В Черниговскую Губернскую Строительную и Дорожную комиссию

Глуховского купца 3-й гильдии Беловского и купеческого сына Николая Терещенко

Отзыв

Через архитектурного помощника Банова нами было объявлено желание Строительной Комиссии относитель-

Історія будівництва «Присутственных мест» у Глухові

но постройки Присутственных мест в г. Глухове, которая требовала понижения годичной цены, назначенной нами за наем упомянутых Присутственных мест а именно: прежде мы просили за наем 2350 рублей серебром имея в виду что нам будет разрешено выдать в 14000 рублей серебром свидетельство, которые мы предполагали подтвердить в залоги, что составило бы немалую выгоду, между тем Г. Генерал Губернатор не изъявил согласие на наше условие и требовал переменить его: желая исполнить волю Его Высокопревосходительства мы лишались выгоды в отказ свидетельства, просим чтобы годичная плата за наем выстроенных на свой счет присутственных мест была увеличена т. е. вместо прежде просимых 2350 рублей серебром, 2600 рублей серебром.

Строительная Комиссия уведомила нас через архитектурного помощника Банова, что и на последнее наше условие Г. Губернатор не может согласиться, ибо в последнем нашем отзыве в условиях видно повышение цены против первоначальной т. е. вместо 2350, 2600 рублей серебром. Желая исполнить требования Его Высокопревосходительства и доставить украшения и удобство городу, мы решаем во что бы не стало принять на себя таковую постройку в том что бы нам было уплачиваемо ежегодно за наем плата упоминаемая в первоначальном условии без свидетельства по 2350 рублей серебром.

20 сентября 1850 года».

Контракт на будівництво цілком влаштував губернське правління, окрім вказаної Біловським та Терещенком суми. Зауважимо, що у XIX ст. до губернських центрів щорічно надходила інформація про ціни на продукти, будівельні матеріали та роботи в регіонах. На місцях проводились торги на отримання того чи іншого державного замовлення у сфері будівництва. Перевага надавалась тим, хто використовував місцеві будівельні матеріали, пропонував більш економічні технології та якісні послуги. Глухівські купці ще з більшою інтенсивністю почали атакувати керівництво губернії: «Если на погашения собственно нашего капитала необходимо для постройки по семи процентов со ста на тридцать лет, как пополняется капитал с процентами при займе в кредитных местах, то годо-

вой платеж за наше здание крайне недостаточный».

А далі йшли «Условия по коим Глуховский 3-й гильдии купец Беловский и купеческий сын Терещенко изъявили согласие принять на свой счет постройку здания для Присутственных мест в г. Глухове. Составлено в Черниговской Губернской Строительной и Дорожной комиссии октября дня 1850 года.

1. Постройку присутственных мест в г. Глухов Беловский и Терещенко обязываются произвести на свой счет по заключению на то контракта чрез три года, предоставляя себе право производить постройку по возможности проще: из кирпича и из других материалов, которые больше прочные и какие употребляются на месте в постройку.

2. Под постройку указанного здания отвести назначенное для того по высочайшему утверждению плану города место.

3. Беловский и Терещенко должны в точности следовать плану и фасаду на постройку Присутственных мест в Строительной и Дорожной комиссии составленному, не позволяя себе в особенности изменять назначенного на плане внутреннего расположения помещения.

4. Все хозяйственные распоряжения и само производство работ по постройке этой должны оставаться в полной воле Беловского и Терещенко и от них зависит будет избрание архитектора.

5. По возведению здания в чернь оно должно быть освидетельствовано по распоряжению Строительной и Дорожной комиссии в том лишь отношении исполнены ли в постройке этой план и фасад и благонадежно ли здание в прочности его к существованию на то время, на которое наем оно предполагается. За окончание же постройки во всех частях по предварительном без промедления в том, то же от Строительной и Дорожной комиссии должно быть принято оно тогда те в ведении правительства и обращено для предназначенного употребления после чего заключить с ними Беловским и Терещенком на наем того здания в казну контракт считая срок найма для принятия здания в видения правительства впредь на тридцать лет с производством им за таков наем в год по две тысячи

Присядь Львовскому присутственным местам Магистратскому Городу и уезду в Глухов.

Ескізний проект фасаду будинку «Присутственных мест» у Глухові

триста пятьдесят рублей серебром, платеж этих денег производить или ежемесячно, по истечению оных Глуховского уездного казначейства.

6. В пособие на такую постройку выдать им Беловскому и Терещенку по заключению контракта под особый залог четырнадцать тысяч рублей серебром, а по окончании постройки здания в чернь еще десять тысяч рублей серебром обеспечив за сим обе суды выстроенным зданием, а залог освободить и возвратить им.

7. Сумму которая будет выдана им Беловским и Терещенку в пособии на постройку здания вычитать из годовой платы за наем одного определенной равным количеством, так чтобы она была пополнена в течении тридцати лет.

8. По истечении назначенного в контракте срока если угодно будет правительству оставить поименование здания для помещения Присутственных мест; в таком случае по предварительном о том их Беловского и Терещенко извещении должен быть составлен на наем того здания вновь договор.

9. Если в течении срока наема встретится по каким-либо обстоятельствам необходимость вывести из нанятого здания Присутственные места, то правительство может прекратить действие контракта не иначе как после согласия на то их Беловского и Терещенка; в случаи же не согласия их должно занять оное здание другим учреждением по собственному употреблению правительства.

10. Необходимое для поддержания здания в прочном и удобном существовании оного починке остаются на ответственности их Беловского и Терещенка и в случае неисправности их могут быть произведены по распоряжению начальства за счет суммы за наем здания определенной; всякие переделки несогласные с первоначальным планом должны быть произведены за особую плату по предварительному обоюдному согласию.

11. Если они Беловский и Терещенко приняв постройку здания для Присутственных мест в г. Глухове на свой счет не окончили оной совершенно в три года с половиною от дня заключения контракта в таком случае с дня просрочки до окончания постройки и принятия оной в ведения казны они должны принять на свой счет издержки, производимые на наем в том городе домов помещения для Присутственных мест и в обеспечении этого представить при заключении контракта в залог в полном количестве годового на то расхода суммы.

12. Если бы Беловский и Терещенко приняв на себя объясненную обязанность не приступили вовсе от дня заключения контракта в течении двух лет к производству постройки здания для Присутственных мест в г. Глухове и следовательно не обременяли в исполнении таковой обязанности то строительная комиссия отказав им в постройке еще изначальной может распорядиться о производстве оной другими способами, а деньги принятые залогом в обеспечении исправности и своевременного устройства такового здания обратиться на наем частных помещений для Присутственных мест».

Два роки тривала переписка між Біловським-Терещенком і губернатором, але останній ніяк не хотів давати згоду на будівництво. Та ще й несподівано у глухівських купців з'явилася нова проблема – конкурент.

«Господину Черниговскому Гражданскому Губернатору

Новгород-Северский купец Иосиф Быховский в присланном на имя Генерал-адъютанта Клейнмихеля прошение также изъявляет желание принять постройку означенного здания на свой счет на тех же самых основаниях на которых ему отдано уже с разрешения Г. Министра Внутренних Дел возведения тюремных зданий в г. Соснице, Кро-

левце, Новозыбкове, Городне и Новгород-Северске».

Биховський знизив ціну, запропоновану глухівськими купцями, з 2350 руб. до 2300 руб. сріблом та обіцяв застрахувати споруду. Такі умови на решті влаштували губернатора.

«Министерство финансов Черниговская Казенная Палата

Отделение казначейство

Столь 4-й

13 сентября 1852 года

№ 3889

ответь на № 3049

18 сентября 1852 года состоявшемуся заключено уведомление Черниговской Казенной Палаты донести Г. Черниговскому Полтавскому и Херсонскому Генерал Губернатору согласно предоставленного Его Высокопревосходительству от 20 августа № 5385; присовокупить, что на выдачу купцу Быховскому испрашиваемого им пособия 24 рубля для постройки здания присутственных мест в г. Глухове из указанной казенной палаты суммы, комиссия со своей стороны не имеет препятствий».

«Генерал Губернатору 24 сентября № 3336

Господину Генерал Губернатору видно, что постройку здания для Присутственных мест в г. Глухове которую прежде изъявляли согласие принять за свой счет купцы Терещенко и Беловский предоставлено произвести купцу Быховскому, а потому сочти оное кончено сдать в архив».

Здавалось, що в цій історії можна було поставити крапку, але вона мала своє продовження. Через декілька років дозвіл на будівництво отримає все ж таки родина Біловських-Терещенків. Новгород-Сіверський купець Биховський так і не побудує в Глухові «Присутственные места». Що йому завадило і які важелі впливу при цьому використали глухівські купці – про це нам залишається лише здогадуватись.

**Юрій
КОВАЛЕНКО****Завідувач
науково-дослідного
відділу Національного
заповідника «Глухів»**

Селянський бунт 1887 р. у с. Некрасове

Кріпосне право, яке існувало на українських землях ще з часів середньовіччя, було майже повністю ліквідоване після визвольної війни XVII ст. На Лівобережжі указом Катерини II воно знову було поновлене у 1783 р. і тривало до 1861 р. Що стосується земельного питання, то після скасування кріпацтва всі землі, які належали поміщикам, були визнані їх власністю. Поміщики за установлені повинності мусили надати в постійне користування селян садибну осілість і наділ орної землі та інших угідь. На підготовку і введення уставних грамот в дію відводилося два роки, протягом яких, говорилося в маніфесті царя, «селянам і дворовим людям, як і раніше, коритися поміщикам і беззаперечно виконувати давнішні свої обов'язки». Одержавши за уставною грамотою садибу й польовий наділ, селяни ставали тимчасово зобов'язаними й мусили платити поміщикові оброк або відробляти панщину. У цей період реформ часто виникали «земельні непорозуміння», які призводили до стихійних бунтів, а інколи навіть до збройних селянських повстань. Глухівщина не була винятком.

З 60-х років XIX ст. почалося розмежування земель так званої «некрасівської дачі». Пасовища, що належали селянській общині, межували із землями поміщика Магеровського, закладеними іншому поміщику – Спановському, який на той час фактично вже став їх власником. У результаті межування селянська земля з пасовищами та водопоями для худоби повинна була відійти у власність Спановського. Цими землями, які використовувались для випасання великої кількості худоби, володіли селяни 3-х спілок. Втрата їх була дуже не вигідною, і тому селяни, всіляко перешкоджаючи діям межувальної комісії, «затягли» з вирішенням цього питання аж до другої половини 1880-х років.

У жовтні 1887 р. до Некрасового виїхали землеміри у супроводі поліцейських для остаточного перемирювання земельних ділянок та встановлення нових меж. Це викликало крайнє невдоволення місцевого населення, яке переросло

у збройну сутичку з поліцією. Ось як про події у Некрасовому говорять документи того часу.

«1887 г., октябрю 16. – Донесение черниговского губернатора А.К. Анастасьева министру внутренних дел Д.А. Толстому о вооруженном выступлении крестьян с Некрасова Глуховского уезда при размежевании спорных земель.»

...7 октября приступлено к нарезке земель и того же числа была получена мной от исправника телеграмма о том, что к месту, с которого начались межевые действия, собралось все население Некрасова, в том числе и женщины. Пока нарезка шла по первой меже помещичьей земли, толпа только шумела и заявляла, что межевания не допустит; когда же начали проводить межу по мирской земле, то толпа стучилась и не позволила продолжать работы. На первых порах полиции удалось отодвинуть крестьян, и работы стали продолжаться, но вслед за сим одна женщина, а за нею и несколько человек подняли крик, вызывая толпу на сопротивление; по этому сигналу поднялась брань и угрозы полиции – одни стали бросать в чинов ее камнями и грязью, а другие бросались к ней с палками; пристава же Добржинского казак Рахно схватил за грудь так сильно, что сорвал с него пальто, застегнутое на пуговицы, а на одного коннополицейского урядника толпа бросилась, схватила лошадь его за уздцы и била палками как человека, так и лошадь; урядник вырвался от мужиков с окровавленным лицом. Ввиду сего межевые работы были приостановлены. По получении известия об этом мной было сделано распоряжение о вызове в с. Некрасово батальона (в 300 штыков) квартирующего в гор. Глухове Костромского полка; 11 октября, рано утром, по моему распоряжению военная команда находилась уже в Некрасове, куда прибыл и я. После строгого внушения крестьянам и казакам о необходимости подчиниться межеванию 10 человек зачинщиков и виновников беспорядков были сейчас

же подвергнуты дисциплинарному наказанию, а затем при мне уже межевые чины стали беспрепятственно производить нарезку земель. 12 октября 3 роты возвратились на свои постоянные квартиры, а одну я оставил там на 2 недели. 14 октября получено мной по телеграфу донесение исправника, что межевые работы продолжают при полном спокойствии среди местного населения.

Губернатор А.К. Анастасьев.»

Про цей випадок помічник начальника Чернігівського губернського жандармського управління А.Г. Безгін розповідав наступним чином: «7-го текущего октября, когда глуховский исправник с 2 станowymi приставами, 6 полицейскими урядниками, 6 городовыми, вместе с землемерами и понятыми из соседних сел прибыли на место, назначенное для начала межевания, то их встретила толпа местных крестьян и казаков, человек в триста, которые, крича, что не допустят межевания, стали бросать в полицейских комья земли и палки, ранив при этом в щеку одного полицейского урядника, другие ложились на землю с криками «режь и нас», а один (Аким Рахно) кричал: «Не позволим межевать, хотя бы нас за это порезали и расстреляли!»; в этой толпе выдавались также женщины, которые лезли вперед. Видя, что с толпой нельзя справиться, и опасаясь насилия, тем более что один из крестьян (Сергей Сердюк) уже схватил за ворот станового пристава Добржинского, порвав на его плаще пуговицы, исправник с полицией решил удалиться, причем был преследуем толпой крестьян, кричавших «ура» и бросавших в удалявшихся комьями земли и поленьями, изрешетившими будку в экипаже исправника».

13 селян і з них одна жінка були покарані різками у кількості по 300 ударів кожний. 12 і 13 жовтня 1887 р. заарештували 8 чоловік. У цій справі всього було засуджено військовим судом 13 осіб.

На ці події відгукнулася і газета «Черниговские губерньские ведомости

1888 года»: «Глухов. С 16 по 18 декабря Киевским военно-окружным судом разбиралось у нас дело некрасовских поселян, оказавших при размежевании их дачи сопротивление властям 7-го декабря сего года. Дело разбиралось при закрытых дверях. Председательствовал генерал-майор Конисский, обвинял помощник военного прокурора ст. советник Бурдин; для защиты обвиняемых явился военный защитник. Как видно из обвинительного акта, к суду привлечались жители села Некрасова, Глуховского уезда, крестьяне: Михаил Москаленко (по уличному Король) 35 лет, Аким Рахно 35 л., Антон Скрипка 38 л., Галактион Валько 30 л., и казаки: Зиновий Заруба 45 л., Дмитрий Онищенко 51 л., Наум Заруба 36 л., Гавриил Конопля 25 л., Самуил Желтоножка 26 л., Никита Заруба 47 л., Сергей Сердюк 38 л., Моисей Копченко 65 л., и казачка Марфа Демьяненко 56 л., по обвинению в сопротивлении властям, т. е. в нарушении предусмотренном 264 ст.

улож. о наказ... Когда 7-го октября землемеры, под охраною полиции, приступили к размежеванию дачи, то собравшаяся толпа до 300-т человек некрасовских поселян стала оказывать сопротивление, бросая в чинов полиции и межевого ведомства камнями и комьями грязи, нападая даже на них с палками в руках. При этом уряднику Толбузину были нанесены побои и до крови разбито лицо, а равно причинено насилие приставу Добржинскому. Все увещевания исправника Крыжановского, двух станowych приставов и членов межевой комиссии ни к чему не повели, так как, по заявлению г. исправника, толпа пришла в такое состояние, что люди не помнили себя. Всю эту толпу первая вызвала к открытому сопротивлению Марфа Демьяненко, которая кричала толпе «что ж вы меня выставили одну теперь, когда все решили не давать размежевания!» После чего вся толпа орала, «что они не позволят размежевания, хотя бы их всех перерезали или перестреляли».

При этом все чины полиции и межевой комиссии видели, что главные вожаки движения толпы М. Москаленко (по уличному Король), Д. Онищенко и Зиновий Заруба находились невдалеке от толпы за плетнем. К ним постоянно бегали курьеры от толпы, получали распоряжения, которые и передавались толпе. Хотя в это время в Некрасово была стянута почти вся уездная и городская полиция, но она не могла сдержать расходившейся толпы, вследствие чего размежевание было приостановлено. А над расходившимися некрасовцами назначено следствие, приведшее на скамью подсудимых всех вышепоименованных 13 лиц.

Суд приговорил: М. Москаленко, Зиновия Зарубу, Д. Онищенко и Марфу Демьяненко на 15 лет каторжных работ каждого. А. Скрипку, Г. Коноплю, А. Сердюка на 2,5 года в арестантские роты. Копченка на 8 месяцев в тюрьму. Никиту Зарубу и Желтоножку на 6 месяцев в тюрьму. А. Рахно и Валько на 4 месяца в тюрьму. Наум Заруба оправдан».

**Вера
НАЗАРОВА**

Генеалог
г. Москва

Тропинками глуховских кладбищ

Продолжение.

Начало в № 1(61), 3(63) – 6(66) 2014 г., № 3(69) – № 6(72) 2015 г., № 1(73), № 3(75) – № 1(91) 2019 г.

ЦВЕЙФЕЛЬ

Продолжая рассказ о еврейском кладбище города Глухова, нельзя обойти стороной надгробие Лазаря Давидовича Цвейфеля. Это самый известный, не раз упоминавшийся в различных публикациях, памятник глуховского еврейского кладбища. О самом Лазаре Давидовиче Цвейфеле тоже неоднократно писалось на страницах глуховских изданий, но все эти статьи в той или иной степени повторяли материал из Еврейской энциклопедии. Приведем его и мы:

«ЦВЕЙФЕЛЬ Эли'эзер Цвиха-Кохен (1815, Могилев, Белоруссия, – 1888, Глухов, Украина), еврейский писатель и публицист. Писал на иврите и – в меньшей мере – на идиш. Литературное творчество Цвейфеля отличается разнообразием жанров (стихотворения, рассказы, публицистика, проповеди,

труды по истории, литературно-критические статьи) и новизной стиля. Цвейфель оказался предтечей поздних маскилим, которые использовали в иврите как лексические слои Библии, так и слова и лексические обороты талмудической литературы, а также с должным уважением относились к творчеству галахистов, далеких от Хаскалы. Эти новации вызвали отпор в среде современников Цвейфеля, активных поборников Хаскалы. Первый сборник стихотворений и статей Цвейфеля «Миним ве-угав» («Струны и орган», Вильна, 1858) был встречен в штыки, в частности, и юным студентом училища Ш.Я. Абрамовичем, будущим Менделем Мохер Сфаримом (сборник памфлетов «Мишнат шалом», 1860). Однако в 1880-е гг. именно Менделю Мохер Сфарим развивал и усовершенствовал литературный иврит в том направлении, которое наметил Цвейфель. В 1867 г. вышел сборник рассказов и стихотворений Цвейфеля «Тушия» («Мудрость»). Для распространения идей умеренного

просветительства Цвейфель обратился к творчеству на идиш; его трактаты «Мусар хаскел» («Нравственное наставление», 1862), «Тохагат хаим» («Жизненное порицание», 1865), рассказ «Дер гликлихер мафтир» («Счастливый мафтир», 1886) и другие произведения пользовались широкой популярностью. Однако наибольшую славу (но и наибольшее неприятие) принесло Цвейфелю его крупнейшее произведение на иврите – четырехтомный исторический труд «Шалом ал Исраэль» («Мир Израилю», Житомир – Вильна, 1868–1873), посвященный истории хасидизма. Х.З. Слонимский, в то время цензор еврейской печати, попытался воспрепятствовать выходу 1-го тома, сочтя труд чересчур апологетичным; когда, несмотря на это, книга вышла, Слонимский, А.Б. Готлобер и другие выступили в печати с резкими нападениями на историческую концепцию Цвейфеля. Тем не менее, работа «Шалом ал Исраэль», опирающаяся

Продолжение на стр. 8

Продолжение. Начало на стр. 7

на обширный документальный материал и изобилующая впервые введенными в научный оборот фактами религиозной борьбы в еврейской среде XVIII в., была высоко оценена позднейшими историками (в частности, Ш. Дубновым, Ш.А. Городецким) и пользовалась вниманием писателей (М.И. Бердичевского, М. Бубера). Цвейфель – автор популярных исторически-философских трактатов «Хешбоно шел олам» («Высший счет», 1878), «Нецах Израэль» («Вечность Израиля», 1884). Большой труд «Санегор» («Защитник», 1885) – значительное произведение апологетической литературы. Цвейфель снискал известность и как публикатор и комментатор художественных, публицистических и проповеднических произведений. Он подготовил к печати и снабдил комментариями сборник «Мусар ав» («Отцовское наставление», 1865), в котором помещены письма Маймонида и Иехуды Ибн Тиббона своим сыновьям; книгу испанского раввина XIII в. Шем-Това Ибн Шапрута «Пардес риммоним» («Гранатовый сад», 1866; комментарий к произведениям агадической литературы); сборник статей своего умершего коллеги – преподавателя Житомирского раввинского училища Хирша Сегалия «Ликкутей Цви» («Сочинения Цви / Хирша/», 1866); переиздал комментарий Шломо Паппенхайма к литургическому гимну «Хомер бе-яд ха-йоцер» («Глина в руках Творца», 1868), опубликован впервые в начале XIX в., а также трактат о морали И.Л. Маргалиота «Бет миддот» («Храм», 1870), впервые опубликован в 1777 г. Отец Л.Д. Цвейфеля, любавичский хасид, занимал скромную должность меламеда. Цвейфель получил основательное домашнее образование и славился знанием раввинистической и хасидской литературы. Родители женили Цвейфеля в юном возрасте, но его семейная жизнь не сложилась, и молодость он провел, скитаясь

и зарабатывая проповедями и преподаванием. В 1853 г. был назначен преподавателем Талмуда в раввинское училище в Житомире и стал любимым наставником нескольких поколений воспитанников (среди них – И.И. Линецкий, А.Я. Паперна, Я. Мазе и многие другие). В 1873 г., когда училище было преобразовано в учительский институт, Цвейфель был уволен и вернулся к ненадежному заработку бродячего учителя; в старости поселился в Глухове в доме дочери.

Дочь Лазаря Давидовича и ее семья не упоминаются ни в одной из существующих публикаций, посвященных Цвейфелю. Однако, для полноты его биографии, понимания причин его появления в Глухове и связи с городом, эта информация может оказаться весьма любопытной. Так кто же была эта женщина и когда Цвейфель появился в Глухове?

Ответ на этот вопрос становится совершенно очевиден, если задать его несколько иначе: «Кто из проживавших в Глухове евреев был зятем Цвейфеля?» И тут же в многочисленных литературных источниках находится ответ – А.Х. Глейзер, раввин города Глухова.

В каком году выпускник того самого Житомирского раввинского училища, где долгие годы Цвейфель преподавал Талмуд, мещанин Арон Хаимович Глейзер поселился в Глухове – не известно. В 1867 г. Глейзер учредил в Глухове кирпичный завод, а еще через некоторое время он же открыл на Киево-Московской улице первый в городе книжный и писчебумажный магазин. Магазин помещался за собором, возле старого здания женской прогимназии. В нем продавались дорогие книги и учебники. После покупки книг толстая рыжая еврейка, жена Глейзера, неизменно повторяла: «Пегья, гучки, кагандаши хорошие, пегеснимательные кагтинки». Это и была дочь Лазаря Давидовича Цвейфеля. К сожалению, ни один из документальных источников не сохранил нам ее имени.

Надгробие Л.Д. Цвейфеля на еврейском кладбище г. Глухова

В 1872 г. уже известный и уважаемый в городе Глейзер был избран на должность Глуховского общественного раввина, после чего ходатайствовал об открытии в Глухове школы русской грамотности для еврейских мальчиков. Летом 1874 г. тот же Глейзер, уже вместе со своим тестем, заштатным учителем упраздненного Житомирского раввинского училища Лазарем Давидовичем Цвейфелем, проживающим в Глухове, ходатайствовал об открытии в городе частного «Еврейского мужского пансиона». Таким образом, все произведения, написанные Цвейфелем после 1874 г., можно относить к глуховскому периоду его жизни. В Глухове, вместе с зятем, дочерью и их детьми, Цвейфель прожил всю оставшуюся жизнь и скончался в 1888 г. Родившегося в 1889 г. в семье раввина Глейзера мальчика назвали в честь деда – Лазарем, а уже в следующем 1890 г. семья Арона Хаимовича Глейзера навсегда покинула Глухов, переехав в Полтаву, где глава семейства был избран раввином и получил должность Ученого еврея при Полтавском Губернаторе.

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»
Свідоцтво про реєстрацію № СМ 390 від 06.02.2004 р.
Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net
Номер підготовлено до друку у науково-дослідному відділі заповідника
Верстка Віктора ІСАЄВА
Газета надрукована у АТ «Шосткинська міська друкарня»
м.Шостка, вул. Свободи, 69
Підписано до друку 23.05.2019 р.
Тираж — 500 примірників. Замовлення № 3892.
Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА
Юрій КОВАЛЕНКО
Ірина МОШИК
Олександр МІРОШНИЧЕНКО
Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО